

تحولات تاریخی و باستان‌شناختی شهر باستانی بان چوار

دکتر حبیب‌الله محمودیان^۱

چکیده

چوار از مناطق تاریخی استان ایلام به شمار می‌رود. زبان و ادبیات غنی، آثار تاریخی و فرهنگی متعلق به استقرارهای دوران پیش از تاریخ تا عصر حاضر، تراکم مکان‌های استقرار عصر آهن و برنز، شیوه‌های معیشتی سنتی و...، هویتی فرهنگی و تاریخی به این شهرستان داده‌اند که در این مقاله مورد توجه قرار گرفته است. اولین بار است که نام شهر باستانی بان چوار در نوشتارهای علمی مطرح می‌شود. محوطه‌های متعدد به هم پیوسته و نزدیک به هم متعلق به دوران مختلف تاریخی با تنوع شواهد و شناسه‌های فرهنگی، شهری از دوران تاریخی را نشان می‌دهند. توسعه شهرنشینی در چند دهه گذشته بخش عمده‌ای از بقایای معماری برجای مانده از محوطه‌ها را تخریب نموده است. از این رو، در شرایط فعلی فقط چند تپه و محوطه در محدوده شهر چوار برجای مانده است. در این مقاله تلاش شده با یافته‌های حاصل از بررسی و شناسایی آثار تاریخی و فرهنگی شهرستان چوار در این محدوده جغرافیایی، ارایه و مورد بررسی قرار گیرد.

واژگان کلیدی: چوار، بان‌خاکی، بان‌سرمه، ورکبود، عصر برنز، تجریان.

^۱ - عضو هیئت علمی دانشگاه آزاد اسلامی واحد ایلام

مقدمه

چوار از جمله شهرستان‌های استان است که در دامنه‌های غربی رشته کوه زاگرس و در منطقه پشتکوه واقع شده است. منابع آب، پوشش جنگلی و مرتعی، اقلیم مطلوب، منابع کانی و زیرزمینی، جاذبه‌های مختلف و متنوع بخش گردشگری و ...، شرایط را برای زندگی و جذب جمعیت در دوران مختلف فراهم آورده است. مرکز شهرستان چوار، شهر چوار است که در دشت نسبتاً آباد بان چوار و دامنه‌های جنوبی کوهستان شره زول واقع شده است (محمودیان، ۱۴۰۰: ۵۵). ویژگی‌های مطلوب جغرافیایی موجب شده تا این ناحیه در دوران باستان از مراکز استقرار جمعیت به شمار آید. به نظر می‌رسد چوار در دنیای باستان بسیار با اهمیت بوده باشد، شاید نقش یک چهارراه ارتباطی را در معبر شرق و غرب (فلات مرکزی با جلگه بین‌النهرین) دارا بوده است. از این رو، چوار را می‌توان از شهرستان‌های تاریخی این منطقه از سرزمین ایران قلمداد نمود.

روش‌شناسی

مسئله تحقیق: در فاصله دو قرن اخیر تلاش‌های علمی گسترده‌ای در زمینه شناخت و معرفی آثار فرهنگی و تاریخی در فلات ایران و سرزمین‌های هم‌جوار و مرتبط با تمدن و فرهنگ این منطقه صورت پذیرفته است. بررسی و شناسایی مکان‌های باستانی، انجام فعالیت حفاری و کاوش علمی، تطبیق و مقایسه آثار و شواهد فرهنگی مکشوفه از محوطه‌ها، بررسی نقش و تأثیر عوامل اثرگذار، تحلیل پیامدهای تهاجم و تبادل فرهنگی اقوام و ملت‌ها بر یکدیگر و در مجموع، تلاش برای شناخت بیش‌تر تمدن و فرهنگ منطقه مورد عنایت هیات‌های باستان‌شناسی بوده است.

هرچند در زمینه بررسی و شناسایی مکان‌های باستانی شهرستان چوار فعالیت‌های زیادی صورت گرفته؛ ولی در رابطه با شهر تاریخی بان چوار به عنوان مجموعه آثار مرتبط به هم، تلاش علمی مستقلی انجام نشده است. از این رو، این سؤال مطرح می‌شود که بان چوار را می‌توان به عنوان شهری تاریخی معرفی نمود؟ این موضوع مسئله

اصلی این پژوهش است. بنابراین، بررسی و مطالعه هدفمند مستندات باستان‌شناختی مکان‌ها و محوطه‌های محدوده شهر چوار در راستای پاسخگویی به این سؤال کلیدی است. به هر حال سئوالات زیادی در این بخش وجود دارد که متناسب با موضوع، چارچوب طرح، موقعیت زمانی و امکانات موجود جهت روشن شدن مسئله، مورد توجه قرار خواهد گرفت.

روش تحقیق

فعالیت‌های بررسی و شناسایی باستان‌شناسی معمولاً با بهره‌گیری از دو روش عمده صورت می‌پذیرد، یکی روش گسترده «Extensive Survey» است که بیش‌تر برای محدوده‌های بسیار وسیع و گسترده مورد استفاده قرار می‌گیرد. دومین روش، بررسی فشرده یا پیمایشی «Intensive Survey» که معمولاً برای محدوده‌های جغرافیایی کوچک‌تر به کار می‌رود. هر چند این روش دقیق‌ترین روش برای بررسی‌های باستان‌شناسی است؛ انجام این پژوهش با بهره‌گیری از دو روش مذکور و همچنین استفاده از منابع، اسناد و گزارش‌های باستان‌شناسی صورت پذیرفته است.

شیوه گردآوری اطلاعات

بررسی و شناسایی مکان‌های باستانی که در گذشته مورد حفاری و کاوش قرار گرفته‌اند و نیز، شناسایی مکان‌های جدید الزاماً شرایطی را به وجود آورده که از روش‌های مختلفی برای جمع‌آوری اطلاعات استفاده شود. روش معمول در این بررسی استفاده از روش تصادفی ساده بوده است که در مورد گزینش شواهد فرهنگی لحاظ شده است. برای نمونه‌گیری شناسه‌های فرهنگی مکان‌های باستانی از روش تصادفی ساده استفاده شده و در این فرایند مواد فرهنگی موجود در سطح محوطه مورد مطالعه قرار گرفته و مشخصات و ویژگی‌های فنی آن‌ها در جداول مربوط تنظیم و ارائه شده است.

موقعیت: شهرستان چوار در بخش شمال غرب و غرب شهرستان ایلام واقع شده و مرکز آن شهر چوار است. این شهرستان از نظر جغرافیایی شامل: دو منطقه کوهستانی و دشت های گرمسیری حاشیه‌ای است. منطقه کوهستانی پوشیده از جنگل، «گونه های زاگرس غربی» است و نواحی گرمسیری از پوشش گیاهی مرتعی و همچنین درختچه و بوته‌های نوع گرمسیری برخوردار است.

آثار متعددی از دوران مختلف تاریخی بویژه دوران برنز و آهن در گورستان های این شهرستان کشف و شناسایی شده است. در محدوده شهر چوار آثاری شامل: تپه های باستانی، محوطه ها از گذشته برجای مانده است که شواهد و شناسه های باستان شناختی آن، وجود شهری از دوران تاریخی و قرون اولیه اسلامی را نشان می دهد که در این نوشتار مورد توجه بوده است.

جاده‌های مواصلاتی

شهر چوار به عنوان مرکز شهرستان از طریق جاده‌های مواصلاتی با شهرها و مناطق هم جوار ارتباط دارد. مهم ترین این جاده‌ها عبارتند از:

- جاده چوار به شهرستان‌های سیروان، چرداول و استان کرمانشاه؛

- جاده اصلی چوار به ایوان و استان کرمانشاه؛

- جاده چوار به ایلام، دره شهر و استان لرستان؛

- جاده چوار به روستای مورت، پالایشگاه گاز و نواحی غربی شهرستان چوار.

راه‌های باستانی: چوار از مهم ترین مراکز جمعیتی استان است که در طول تاریخ از معابر عمده نواحی غرب زاگرس با نواحی پست میان‌رودان بوده است. بنابراین، ایل‌راه‌ها و جاده‌های عمده‌ای این نواحی را به مناطق پیرامونی وصل می کرد. این شبکه‌ی راه‌ها عبارتند از:

راه ایلام به چوار، پاqlا، سومار و بین‌النهرین

راهی از ایلام به سمت شمال غربی امتداد می‌یابد. این راه مالرو در گذشته از دامنه‌های ارتفاعات حاشیه شمال شهر ایلام، هانیوان و شای‌جان عبور نموده و از طریق سَرسِیون^۲ به منجل و سپس، به چوار (دارای تپه‌های باستانی) وصل می‌گردیده است. در ناحیه منجل بر اثر حفاری‌های غیرمجاز آثاری از جنس برنز به دست آمده است. در چوار نیز آثار متعددی از دوران مختلف برجای مانده است. قبرستان ورکیود چوار توسط واندنبرگ حفاری شده و آثاری مربوط به دوره مفرغ از آن به دست آمده است (موسوی، ۱۳۷۳: ۷۳). چوار به صورت چهارراهی است که این منطقه را به سایر نواحی از جمله بین‌النهرین وصل می‌نماید و قطعاً راه ایلام به سمت نواحی مرزی و سومار از این ناحیه می‌گذرد. از چوار راه مورد نظر به روستای مورت وصل شده است. سپس، از طریق گردنه تجریان به سمت قلعه معروف به قلا امتداد می‌یابد.

از قلا «پشت قلعه» که مشرف بر نواحی اطراف است، راه به سمت روستای چم‌ژیه مومه ادامه یافته است. این راه مالرو پس از گذر از گردنه قیطول (دارای بنا و آثاری است که احتمالاً ایستگاه بین‌راهی بوده باشد) به ناحیه گرمسیری گنجوان می‌رسد. در این منطقه چشمه‌های آب معدنی و آب گرم متعددی وجود دارد که جهت معالجه برخی بیماری‌های روماتیسمی مورد استفاده مردم قرار می‌گیرد (محمودیان، ۱۲۹۵: ۱۴۷). در منطقه گنجوان آثاری از پی ساختمان - احتمالاً مکانی وسیع بوده است - ملاحظه می‌شود. این راه به چکر بولی^۳ و سپس، به شرق بین‌النهرین اتصال می‌یابد. چکر بولی در منطقه مرزی با عراق واقع شده و آثاری از شهری بزرگ در آنجا دیده می‌شود. در مسیر راه ارتباطی ایلام - چوار به سمت بین‌النهرین آثار زیادی از دوره تاریخی برجای مانده است (محمودیان، ۱۳۷۷: ۵۵).

^۲ sarecion-
^۳ Chakar-E-Boly

راه ایوان به چوار و شرق بین‌النهرین

راه باستانی (هوله) در دشت ایوان از طریق ارتفاعات شره‌زول به «خیله ره» (راه خیل)^۴ در روستای بان‌سرو است که پس از عبور از «شرفه‌ره» در بخش روستای حاج بختیار، سرانجام، به سمت نواحی گرمسیری و غرب زاگرس به سمت بین‌النهرین امتداد می‌یابد.

توپوگرافی منطقه

حوزه مرکزی چوار نظر توپوگرافی نسبتاً هموار است. زیرساخت طبیعی آن رسی شنی می‌باشد. درختان بلوط پوشش جنگلی پیرامونی منطقه را تشکیل می‌دهد. ارتفاع زمین از شمال (دامنه‌های ارتفاعات شره‌زول) به سمت جنوب و جنوب غربی کاسته می‌شود. به دلیل شرایط مطلوب جغرافیایی این منطقه از قطب‌های مهم گردشگری استان محسوب می‌گردد.

اقلیم: این منطقه تقریباً کوهستانی است و دارای پوشش جنگلی از گونه درختان بلوط می‌باشد. این شرایط موجب شده تا این محدوده از اقلیم معتدل کوهستانی برخوردار باشد. بخش شمال و شمال شرقی دارای ارتفاعات بلند بوده؛ بنابراین، از اقلیم معتدل کوهستانی برخوردار است.

مکان‌های باستانی حوزه مرکزی چوار

موقعیت مکانی، کوهستانی بودن منطقه، اقلیم مناسب، چشمه‌های متعدد، مراتع مشجر طبیعی و نزدیکی ییلاق و قشلاق موجب شده تا این محدوده جغرافیایی برای زندگی دامپروری کوچ‌نشینان و استقرار در طول زمان مناسب باشد. بررسی‌های تاریخی و باستان‌شناختی نشان می‌دهد که آثار متعددی از ادوار باستان در این منطقه باقی مانده است. شناسه‌های فرهنگی، سفالینه‌ها و ابزارهای سنگی از مهم‌ترین شواهد فرهنگی

^۴ - راهی باستانی که کوچ‌رو بوده است و مردم ایلات و عشایر از طریق آن ییلاق و قشلاق کرده‌اند. خیل به معنای مردمی است که در یک منطقه زیست می‌کرده‌اند و اغلب از یک عشیره و تبار بوده‌اند.

قابل مشاهده بر سطح آثار است که نشان از استقرار انسان در دوران مختلف تاریخی دارد.

نقشه‌ی مکان‌های شناسایی شده‌ی چوار

پیشینه‌ی کاوش‌های باستان‌شناسی

منطقه «چوار» یکی از مناطق مهم عصر برنز است و در شمال غربی و غرب ایلام واقع شده است. واندنبرگ به عنوان سرپرست هیأت باستان‌شناسی ایران و بلژیک، تعداد زیادی از گورستان‌های این منطقه را مورد حفاری و کاوش قرار داده است. این گورستان‌ها عبارتند از:

- گورستان «چم‌ژیه مومه» در سال ۱۹۷۴-۱۹۷۵ کاوش گردیده است. تعداد گورهای حفاری شده هفتاد و دو مورد بوده است.
- گورستان «چم‌سول» چوار^۶ نیز در محدوده‌ی چم‌ژیه واقع شده و هم‌زمان با چم‌ژیه، سه گور از این گورستان حفاری شده است.

27-Chamezhiyāy Muma

28-Cham-e Sawl

- در روستای «آوه‌زا»^۷ دو گورستان به نام‌های «کیکمه» و «بان‌بان» در سال ۱۹۶۷ حفاری شده است. تعداد گورهای کاوش شده در گورستان «بان‌بان» سه مورد گزارش شده است. بررسی‌ها نشان می‌دهد این گورستان دارای گورهای متعددی بوده است. وسعت محوطه بیانگر این نظر است.
- گورستان‌های «کال نسا» روستای چگا از توابع چوار، در سال ۱۹۶۸ مورد کاوش قرار گرفته است. در گورستان A، یازده گور؛ B، دو گور؛ C، هجده گور؛ و در گورستان D شش گور مورد کاوش قرار گرفته است. گاه‌نگاری شناسه‌های فرهنگی منطقه ۲۷۰۰ تا ۲۴۰۰ ق. م را نشان می‌دهد (محمودیان، ۱۳۹۱: ۷۳).
- گورستان «بان‌ساوول» چوار در ناحیه «میر» نیز از جمله گورستان‌های عصر برنز می‌باشد که در سال ۱۹۷۴ به وسیله هیأت بلژیکی مورد حفاری قرار گرفته است. لازم به ذکر است درختان کهن سال سرو با قدمت ۳۸۰۰ سال در بلندی‌های مشرف به این روستا از گذشته برجای مانده است.
- گورستان «خیل‌راه» چوار در روستای امام‌زاده حاجی بختیار در سال ۱۹۶۷ مورد کاوش قرار گرفته است. هیأت باستان‌شناسی در این مکان، سه گور را حفاری کرده است.
- در روستای «چنان» چوار، گورستان‌های «بان‌پلنگ» و «تاتول‌بان» در سال ۱۹۶۷ مورد حفاری قرار گرفته‌اند. در بان‌پلنگ، دو گور مورد کاوش قرار گرفته است.
- گورستان «جوبِ گوهر» چوار در سال ۱۹۷۷ مورد پژوهش و حفاری قرار گرفته و شصت و شش گور در آن کاوش شده است.
- در گورستان «گل‌خان مُرده»^۸ی چوار، هیأت بلژیکی-ایرانی موفق شدند، هشتاد گور را مورد کاوش قرار دهند.

- گورستان «بان‌قلعه» واقع در روستای داربید چوار نیز در سال ۱۹۷۴ مورد حفاری قرار گرفته است. در جریان این کاوش، سه گور کشف شده است.

- گورستان کاو منجل؛ «منجل»، در ناحیه کوهستانی «منجل» از توابع چوار، متعلق به عصر برنز می‌باشد. در این گورستان بزرگ، ده‌ها گور حفاری شده است.

محوطه‌های متعدد دیگری در منطقه وجود دارد که می‌تواند در شناسایی عصر مفرغ و آهن و تحولات فرهنگی عهد باستان منطقه راه‌گشا باشد. در سال‌های اخیر مناطق مختلف شهرستان مورد بررسی و شناسایی آثار تاریخی و فرهنگی قرار گرفته است. با اجرای این پژوهش‌ها محوطه‌های متعددی کشف و شناسایی شده و تعدادی از این محوطه‌ها در فهرست آثار ملی ثبت شده است.

محوطه بان چوار یک

موقعیت جغرافیایی: محوطه بان چواریک، از شمال به ارتفاعات شره‌زول، از غرب به تأسیسات پتروشیمی، از شرق به پلیس راه و نیز جاده اصلی ایلام به ایوان و از جنوب به شهر چوار منتهی می‌شود. فاصله این محوطه تا پلیس راه ۱۵۰ متر و تا شهر چوار که در قسمت جنوبی محوطه قرار دارد ۳۰۰ متر است (تا میدان ورودی شهر چوار) غربش را تأسیسات پتروشیمی در بر گرفته به فاصله ۲km شمال هم که زمین‌های کشاورزی اهالی چوار است (محمودیان، ۱۳۸۹: ۴۰۹).

یافته‌های سطحی: سطح محوطه سفال گسترده وجود دارد که تنوع و گوناگونی در آن‌ها به چشم می‌خورد. از مجموع سفالینه‌های برداشت شده، تعداد پنج نمونه که اکثراً دست‌ساز بودند، انتخاب و مشخصات آن‌ها در جداول مربوطه ارائه شده است. شاموت سفالینه شن‌ریزه و ۵۰ درصد نمونه‌ی مورد نظر پخت ناکافی داشتند. رنگ بیرونی نمونه برداشت شده، آجری قرمز و دو مورد هم خاکستری بود. برخی از این مواد فرهنگی دارای نقش افزوده طنابی هستند. گاه‌نگاری اولیه نشان می‌دهد که این اثر متعلق به دوره تاریخی است (همان: ۴۱۰).

کاتالوگ یافته‌های سفالی محوطه بان چواریک ۱

شماره	نوع - فرم	تکنیک ساخت	پخت	رنگ خمیره	پوشش بیرونی	تزیین - نقش	دوره
۱	بدنه	دست‌ساز	ناکافی	خاکستری روشن	آجری قرمز	افزوده	مفرغ
۲	بدنه	دست‌ساز	کافی	آجری	آجری	افزوده	مفرغ
۳	بدنه	دست‌ساز	ناکافی	خاکستری	آجری قرمز	افزوده طنابی	مفرغ
۵	لبه	دست‌ساز	کافی	خاکستری	آجری قرمز	----	مفرغ

محوطه بان چواریک - دید به شمال

محوطه بان چوار دو: این محوطه از شمال به دره (میان‌رو) لاشکن و قبرستان ورکبود، از غرب به روستای لاشکن، از شرق به پلیس راه ایلام- ایوان و از جنوب به شهر چوار محدود می‌شود.

توصیف محوطه: فاصله این محوطه تا محوطه ورکبود در بخش شمالی ۵۰۰ متر و تا محوطه‌های بان‌سرمه ۱ و ۲ و ۳ در غرب این محوطه ۷۰۰ متر و تا روستای لاشکن باز در غرب آن حدود یک کیلومتر و تأسیسات پتروشیمی در غرب ۲km و تا پلیس راه ایلام ایوان که در شرق این محوطه قرار گرفته، ۵۰۰ متر و تا شهر چوار که در جنوب آن قرار گرفته ۵۰۰ متر است. در سطح محوطه سفال گسترده وجود دارد که تنوع و گوناگونی در آن‌ها به چشم می‌خورد. از مجموع سفالینه‌های برداشت شده، تعداد پنج نمونه که اکثراً بجز یک مورد بقیه چرخ‌ساز بودند انتخاب و مشخصات آن‌ها در جداول مربوطه ارائه شده است. شاموت سفالینه ماسه و بجز یک مورد بقیه نمونه‌مورد نظر دارای پخت کافی بودند رنگ بیرونی نمونه برداشت شده آجری قرمز بودند. گاه‌نگاری اولیه نشان می‌دهد که این اثر متعلق به دوره تاریخی است. به دلیل نزدیکی اثر با مکان‌های باستانی بان‌سرمه و ورکبود احتمالاً در عصر آهن دارای استقرار بوده است (محمودیان، ۱۳۸۹: ۴۱۷).

محوطه بان چوار دو - دید به شمال

کاتالوگ یافته‌های محوطه بان چوار دو

شماره	نوع - فرم	تکنیک ساخت	پخت	رنگ خمیره	پوشش داخلی	پوشش بیرونی	دوره
۱	لبه	دست ساز	ناکافی	قرمز آجری	----	----	برنز
۲	لبه	چرخ ساز	کافی	قرمز	----	----	برنز
۳	لبه	چرخ ساز	کافی	قرمز آجری	----	----	برنز
۴	لبه	چرخ ساز	کافی	قرمز آجری	----	----	برنز
۶	لبه	چرخ ساز	کافی	قرمز آجری	نخودی	نخودی	برنز

شهر باستانی بان چوار

مرکز شهرستان چوار، شهر چوار است که در دشت نسبتاً آباد بان چوار و در دامنه‌های جنوبی کوهستان شره‌زول واقع شده است. ویژگی‌های مطلوب جغرافیایی موجب شده تا این ناحیه در دوران باستان از مراکز استقرار جمعیت به شمار آید. به نظر می‌رسد چوار در دنیای باستان بسیار با اهمیت بوده باشد، شاید نقش یک چهارراه ارتباطی را در معبر شرق و غرب، یعنی فلات مرکزی با جلگه‌ی بین‌النهرین دارا بوده است.

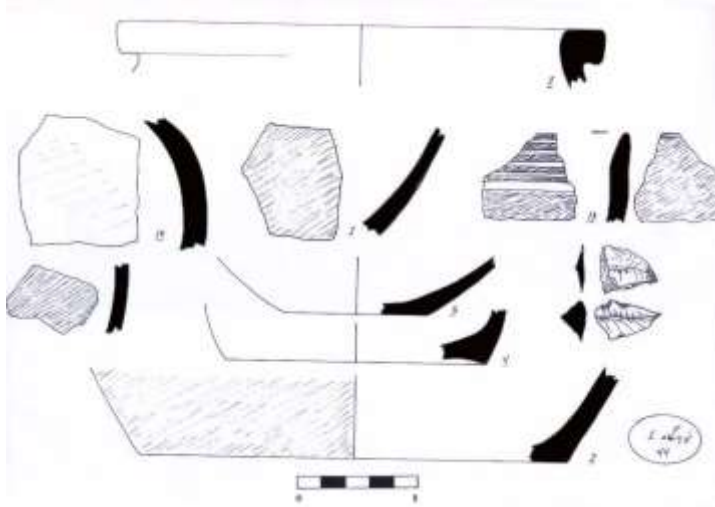

مجموعه آثار متراکم و به هم پیوسته برجای مانده از دوران مختلف در محدوده جغرافیایی شهر و مناطق پیرامونی چوار شامل: تپه‌های باستانی، محوطه‌ها و گورستان‌های حاشیه‌ای در بان‌چوار محدوده وسیع استقرار را نشان می‌دهد که در گذشته سکونتگاه وسیعی بوده است. بررسی‌های باستان‌شناسی در محوطه‌های شناسایی شده شهر چوار و مناطق حاشیه‌ای این شهر این شرایط را بازگو می‌کند. یافته‌ها نشان می‌دهد جمعاً هفت اثر تاریخی فرهنگی شامل: محوطه‌های بان‌چوار ۱ و ۲، تپه پاسگاه ۱ و ۲، و محوطه، گورستان و ... در این حوزه از گذشته برجای مانده است (محمودیان، ۱۳۹۰: ۲۰۹).

یکی از محوطه‌های استقرار دوران باستان بان‌چوار، تپه پاسگاه یک در محدوده شهری چوار واقع شده است. این اثر مهم باستانی قبلاً توسط میرعبدین کابلی حفاری شده است، حفاری در بخش شرقی آن دیده می‌شود و میان قسمت‌های اصلی این تپه اختلاف سطح دیده می‌شود، ابعاد آن شمالی - جنوبی ۴۵ متر و شرقی - غربی آن ۶۰ متر است و ارتفاع تپه از سطح زمین‌های پیرامونی ۱۰/۵ متر می‌باشد،

خیابان ولیعصر شهر چوار به این تپه منتهی می‌شود و خیابان فرعی آن خیابان شهید علی شریعتی نام دارد. این تپه طی شماره ۱۱۰۱۱ در فهرست آثار ملی ثبت گردیده است. از دیگر محوطه‌های تاریخی بان‌چوار تپه‌ای است که پاسگاه جدید چوار بر روی آن ایجاد شده است. این اثر در ۵۰۰ متری تپه پاسگاه شماره یک واقع شده و در حال حاضر بازدید از آن ممکن نیست. ارتفاع آن نسبت به زمین‌های اطراف در بخش غربی ده متر، شرقی پنج متر، جنوبی هشت متر و شمالی سه متر می‌باشد، ابعاد آن شمالی- جنوبی پنجاه متر و شرقی- غربی سی متر در نظر گرفته شد.

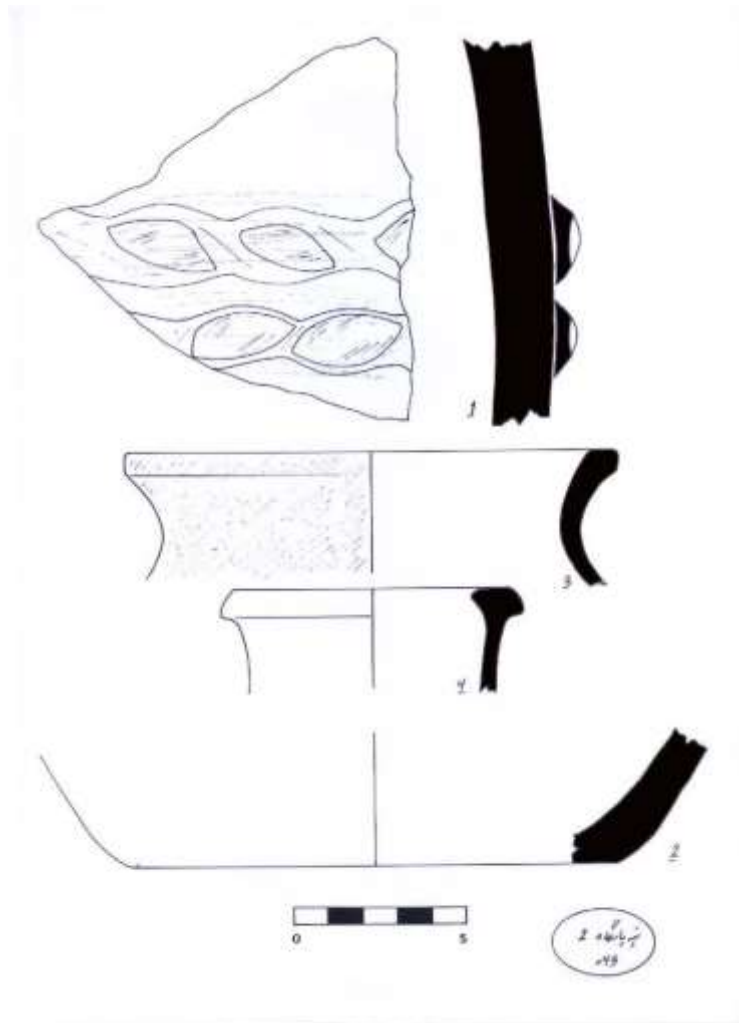

بررسی و شناسایی آثار تاریخی فرهنگی شهرستان ایلام حوزه چوار

کاتالوگ یافته‌های سفالی تپه پاسگاه دو

شماره	نوع - فرم	تکنیک ساخت	پخت	رنگ خمیره	پوشش بیرونی	تزیین - نقش	دوره
۱	بدنه	چرخ ساز	کافی	نخودی	نخودی	نقوش افزوده طناب‌بافی	تاریخی
۲	بدنه	چرخ ساز	کافی	نخودی	نخودی	---	تاریخی
۳	لبه	چرخ ساز	کافی	نخودی	قرمز	نوار قرمز	تاریخی
۴	لبه	چرخ ساز	کافی	نخودی	لغاب سبز	----	اسلامی

تپه پاسگاه دو

محوطه و تپه بان خاکی

محوطه و تپه بان خاکی در بخش شمال شرقی بان چوار و هم‌چنین محوطه‌های تاریخی شمال غربی بان چوار در مسیر جاده پالایشگاه با شواهد و شناسه‌های باستان‌شناسی می‌تواند بخشی از شهر تاریخی بان چوار قلمداد گردد.

محوطه بان خاکی از شمال به روستای گله‌جار، از غرب به جاده اصلی ایلام-ایوان، از شرق به دره و مسیل بخش شرقی و از جنوب به تپه بان خاکی و شهر چوار محدود می‌شود.

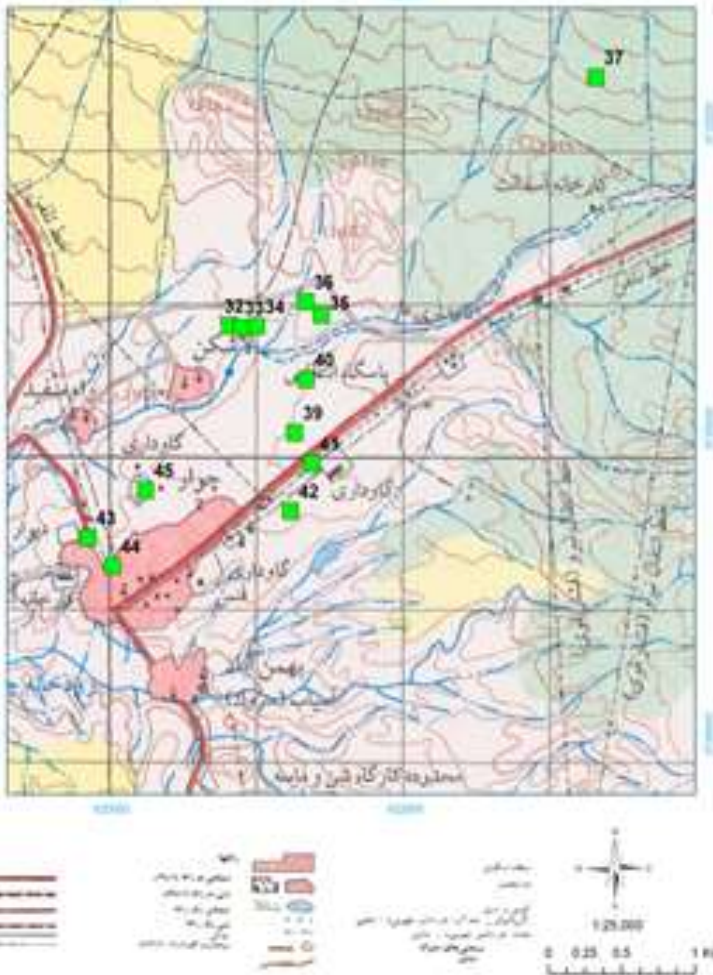
توصیف محوطه: در شمال محوطه بان خاکی پلیس راه ایلام-چوار به فاصله ۲۰۰ متر، و در قسمت غربی جاده اصلی ایلام-ایوان به فاصله ۸۰ متر قرار گرفته است. هم‌چنین، محوطه‌های بان‌سرمه و ورکبود و بان‌چوار و ... در قسمت غربی آن قرار گرفته و مسیلی از شرق این محوطه می‌گذرد. این محوطه به فاصله ۳۰۰ متر از جنوب به شهر چوار ختم می‌شود. ابعاد کلی محوطه شمالی-جنوبی ۸۰ متر و شرقی-غربی ۸۰ متر در نظر گرفته شد. زیرساخت آن رسی، و در محدوده زمین‌های کشاورزی واقع شده است.

یافته‌های سطحی: سفال به صورت محدود در سطح محوطه وجود دارد که تنوع و گوناگونی در آن‌ها به چشم می‌خورد. از مجموع سفالینه‌های برداشت شده تعداد پنج نمونه که اکثراً بجز دو مورد، بقیه چرخ‌ساز بودند، انتخاب و مشخصات آن‌ها در جداول مربوطه ارائه شده است. شاموت سفالینه ماسه و بجز یک مورد بقیه نمونه مورد نظر دارای پخت کافی بودند. رنگ بیرونی نمونه برداشت شده آجری قرمز می‌باشد. باند افزوده نواری بر روی دو مورد از سفالینه‌های نمونه ملاحظه شد. گاه‌نگاری اولیه نشان می‌دهد که این اثر متعلق به دوره تاریخی و اسلامی است.

کاتالوگ یافته‌های محوطه بان خاکی

شماره	نوع - فرم	تکنیک ساخت	پخت	رنگ خمیره	پوشش بیرونی	تزیین - نقش	دوره
۱	بدنه	دست‌ساز	ناکافی	قرمز آجری		باند افزوده طنابی	تاریخی
۲	بدنه	چرخ‌ساز	کافی	قرمز آجری		باند افزوده. طنابی	تاریخی
۳	کف	چرخ‌ساز	کافی	قرمز آجری	سبز لعاب		اسلامی
۴	دسته و بدنه	دست‌ساز	کافی	قرمز آجری	نخودی		تاریخی
۵	کف	چرخ‌ساز	کافی	قرمز آجری			تاریخی
6	بدنه	چرخ‌ساز	کافی	خاکستری			تاریخی

نقشه مکان‌های شناسایی شده تاریخی بان چوار

تپه خاکه بان - دید به شمال شرق

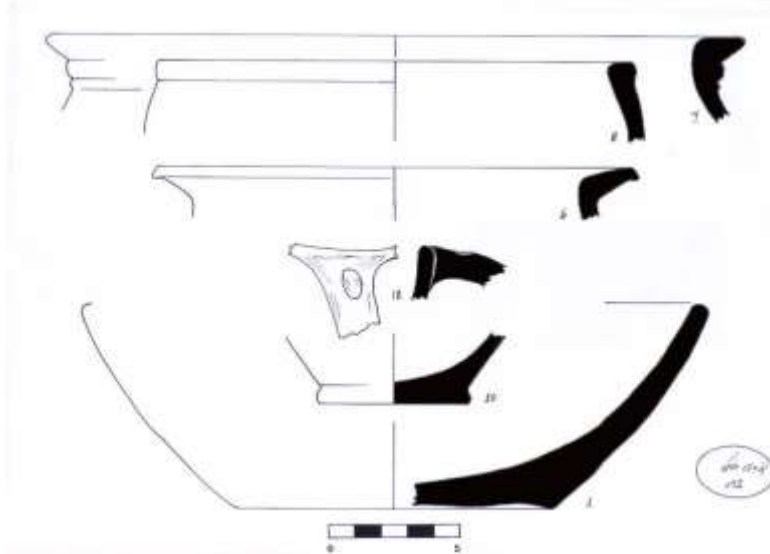

بررسی و شناسایی آثار تاریخی فرهنگی شهرستان ایلام حوزه چوار

کاتالوگ یافته‌های سفالی تپه بان خاکی

شماره	نوع - فرم	تکنیک ساخت	پخت	رنگ خمیره	پوشش بیرونی	تزیین - نقش	دوره
۱	کف	دست ساز	کافی	نخودی	نخودی	----	تاریخی
۲	بدنه	چرخ ساز	کافی	نخودی	کریمی	نقوش کنده هندسی	اسلامی
۳	کف	چرخ ساز	کافی	آجری روشن	آجری	لعاب	اسلامی

	داخلی ظرف	روشن					
۴	اسلامی	نقوش کنده موازی	کرمی	نخودی	کافی	چرخ ساز	لبه
۶	تاریخی	---	قهو های	قهو های	کافی	چرخ ساز	لبه
۷	تاریخی	افزوده طنابی	نخودی	قهو های روشن	کافی	چرخ ساز	بدنه
۸	تاریخی	---	آجری قرمز	آجری قرمز	کافی	دست ساز	لبه
۹	اسلامی	نقوش کنده موازی	نخودی	نخودی	کافی	چرخ ساز	بدنه
۱۰	تاریخی	---	آجری روشن	آجری روشن	کافی	چرخ ساز	کف
۱۲	اسلامی	---	آجری روشن	آجری روشن	کافی	دست ساز	دسته
۲۱	اسلامی	پوشش لعاب داخل	کرمی	نخودی روشن	کافی	چرخ ساز	کف

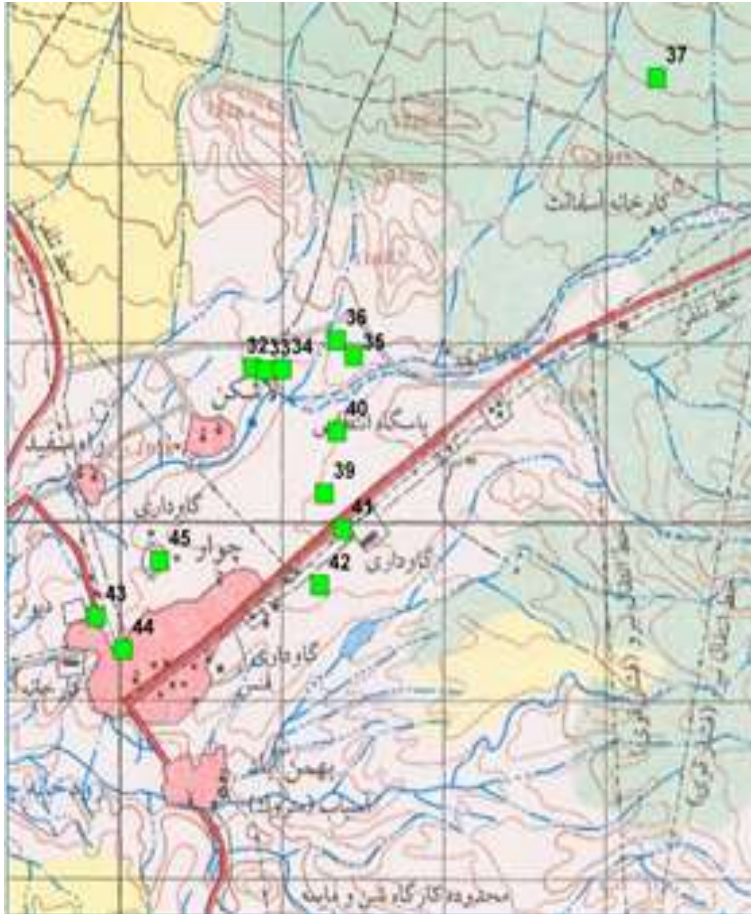
سفالینه تپه بان خاکی

تپه قبرستان چوار

موقعیت جغرافیایی: این قبرستان اسلامی در درون فضای شهر شهرستان چوار واقع گردیده است. در شمال آن مسجد (حسینیه) سیدالشهدا، غرب سوله و منازل مسکونی، از جنوب به منازل مسکونی و خیابان شهید فیض الهی از آن عبور می کند و در قسمت شرق آن خیابان چهارده معصوم امتداد دارد. فاصله آن تا خیابان اصلی شهید فیض الهی سی متر می باشد. این تپه الآن به صورت فضای سبز در اختیار شهرداری شهر چوار می باشد و ارتفاع و شیب با دامنه غربی ۶ متر، شرقی و شمالی یک متر و جنوبی سه متر می باشد. ابعاد شمالی- جنوبی ۴۵ متر و شرقی- غربی ۲۵ متر می باشد (محمودیان، ۱۳۸۹: ۴۴۲).

یافته های سطحی: داده های سفالی بسیار محدود و پراکنده بودند. به نظر می رسد هرچند در حال حاضر آثار و شواهدی بر روی اثر دیده نمی شود؛ ولی این مکان به عنوان گورستان در دوره اسلامی متأخر مورد استفاده بوده است. نکته دیگر اینکه تپه موجود احتمالاً دارای لایه های باستانی باشد که ساخت و سازهای پیرامونی و خیابان های ایجاد شده به تدریج موجب از بین رفتن آثار و شواهد ظاهری گردیده است. از مجموع سفالینه های برداشت شده، تعداد چهار نمونه که اکثراً بجز یک مورد، دست ساز، بقیه چرخ ساز بودند، انتخاب و مشخصات آن ها در جداول مربوطه ارایه شده است. شاموت سفالینه ماسه نرم و ۵۰ درصد نمونه مورد نظر دارای پخت کافی بودند. رنگ بیرونی نمونه برداشت شده قهوه ای روشن و آجری روشن بودند. نقوش افزوده بر روی برخی از سفالینه های نمونه ملاحظه شد. گاه نگاری اولیه نشان می دهد که لایه های سطحی این اثر متعلق به دوره اسلامی است. هرچند احتمال این که لایه های زیرین دوران قدیمی تری را نشان دهد بسیار زیاد است. تعداد اندکی سفالینه متعلق به دوره تاریخی نیز مشاهده گردید (محمودیان، ۱۳۸۹: ۴۴۳).

آسیب‌شناسی محوطه: قرار گرفتن در فضای شهر و محیط مسکونی و نیز ساخت و سازهای پیرامونی باعث تخریب این محوطه شده است.

آثار برجای مانده از شهر باستانی بان چوار

مکان‌های باستانی شناسایی شده محدودۀ شهر چوار

بحث و نتیجه گیری

شهرستان چوار از مناطق مهم تاریخی استان ایلام به شمار می‌رود. زبان و ادبیات غنی، آثار تاریخی و فرهنگی متعلق به استقرارهای دوران پیش از تاریخ تا عصر حاضر، تراکم مکان‌های استقراری عصر آهن و برنز، شیوه‌های معیشتی سنتی و ... هویتی فرهنگی و تاریخی به این شهرستان داده که در این مقاله مورد توجه قرار گرفته است. محوطه‌های متعدد به هم پیوسته و نزدیک به هم متعلق به دوران مختلف تاریخی با تنوع شواهد و شناسه‌های فرهنگی، نشانگر شهری از دوران تاریخی است. شهر باستانی بان چوار شامل: محوطه‌های مختلفی است که در محدوده شهر فعلی چوار از گذشته بر جای مانده است. در سال‌های اخیر با توسعه شهرنشینی، بخش عمده‌ای از محوطه‌های

برجای مانده تخریب شده است. مجموعه آثار متراکم و به هم پیوسته برجای مانده از دوران مختلف در محدوده جغرافیایی شهر و مناطق پیرامونی چوار شامل: تپه‌های باستانی، محوطه‌ها و گورستان‌های حاشیه‌ای در بان‌چوار، محدوده وسیع استقرار را نشان می‌دهد که در گذشته سکونتگاه وسیعی بوده است.

یافته‌ها نشان می‌دهد جمعاً هفت اثر تاریخی فرهنگی شامل: محوطه‌های بان‌چوار ۱ و ۲، تپه پاسگاه ۱ و ۲ و محوطه گورستان و ... در این حوزه از گذشته برجای مانده است. سفال، ابزارهای سنگی، تیغه‌های سنگی از مهم‌ترین شواهد باستانی مشاهده شده بر سطح محوطه بوده است. از جهتی یافته‌های حاصل از کاوش‌های باستان‌شناسی نیز اطلاعات مهمی از تحولات فرهنگی دوره‌های مختلف استقرار در این شهر باستانی را ارائه داده است. تپه پاسگاه یک از جمله این آثار است که قبلاً توسط میرعبیدین کابلی حفاری شده است. آثار حفاری در بخش شرقی آن دیده می‌شود و میان قسمت‌های اصلی این تپه اختلاف سطح دیده می‌شود. این تپه طی شماره ۱۱۰۱۱ در فهرست آثار ملی ثبت گردیده است. بررسی مطالعات اخیر در این شهر باستانی نشان می‌دهد که بان‌چوار در دوران برنز و عصر آهن دارای استقرار بوده است. از جهتی این شهر مرکز تبادل تجربیات ساکنان شهر با دیگر استقرارگاه‌های شهرستان در مکان‌های پیرامونی بوده است. تعدد گورستان‌های عصر برنز و عصر آهن در مناطق شهرستان چوار، نشانگر دوران طلایی مفرغ و آهن در این منطقه از زاگرس غربی است. شاید بتوان اظهار نظر نمود که چوار، فرهنگ عصر برنز را در حافظه تاریخی خود حفظ نموده است.

منابع و مآخذ:

- سهرابی، محمدغ (۱۳۷۶)، لرستان و تاریخ قوم کاسیت، خرم‌آباد: انتشارات افلاک.
- محمودیان، حبیب‌اله؛ (۱۳۸۹)، گزارش بررسی و شناسایی باستان‌شناسی چوار، میراث فرهنگی، چاپ نشده.
- _____؛ (۱۳۹۱)، دوران طلایی برنز در زاگرس غربی، ایلام: انتشارات زاگرو.

_____؛ (۱۳۹۰)، گزارش بررسی و شناسایی باستان‌شناسی شهرستان ایلام، حوزه‌چوار، میراث فرهنگی ایلام.

_____؛ (۱۳۷۷)، راه‌ها و معابر باستانی غرب زاگرس در دوران پارت و ساسانی، انتشارات سبز رویش، تهران.

_____؛ (۱۴۰۰)، جغرافیای تاریخی چوار، نشر زاگرو، در دست چاپ.

موسوی، علی؛ (۱۳۷۳)، واندنبرگ باستان‌شناس بزرگ، مجله باستان‌شناسی و تاریخ، سال هشتم، شماره دوم.

ملک شهمیرزادی، صادق؛ (۱۳۷۳)، مبانی باستان‌شناسی ایران، بین‌النهرین، مصر، جهاد دانشگاهی.

– واندنبرگ، لویی؛ (۱۳۴۸)، باستان‌شناسی ایران باستان، ترجمه عیسی بهنام، دانشگاه تهران.

– واندنبرگ، لویی، گزارش حفاری در بردبال و پاکل گراب.

– واندنبرگ، لویی؛ (۱۳۵۰)، کاوش‌های باستان‌شناسی در پشتکوه لرستان، مجله باستان‌شناسی و هنر ایران شماره ۶ وزارت فرهنگ و هنر.

1- L. Vanden Berghe LA Necropole De Bard- I BAL Au Luristan, 1971

Historical and archaeological developments of the ancient city of Ban Chavar Dr. Habibollah Mahmoodian

Abstract

Chavar is one of the historical regions of Ilam province. Rich language and literature, historical and cultural monuments belonging to prehistoric settlements to the present day, density of settlements of Iron and Bronze Age, traditional living methods and .. Cultural and historical identity to this city the data considered in this article. This is the first time that the name of Ban Chavar ancient city is mentioned in scientific writings. Numerous interconnected areas close to each other belong to different historical periods with a variety of cultural evidences and features. It represents a city from the historical era. Urban development over the past few decades has destroyed much of the architectural remnants of the site. Therefore, in the current situation, only a few hills and areas in the city of Chavar are left from the past. In this article, an attempt has been made to present and review the findings of the study and identification of historical and cultural monuments of Chavar city in this geographical area.

Keywords: Chavar, Ban Khaki, Ban Sarmeh, Warkabod, Bronze Age, Tajrian